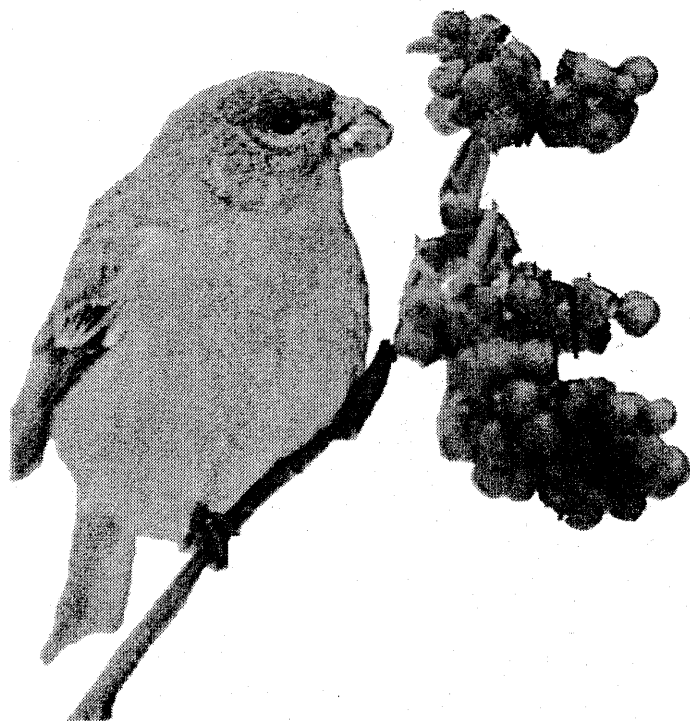


IISALMEN
LUONTOUUTISET
Millenium/2000



ISSN 0780-8828

IISALMEN LUONTOUUTISET

2000 JOULUKUU

Julkaisija: Iisalmen Luonnon Ystävien Yhdistys Ry.
Vastaava toimittaja: Kai Jäderholm

Iisalmen Luontomuseo
Kulttuurikeskus
Kirkkopuistonkatu 9
74100 Iisalmi
p. 017/818387

Alkuvuoden 2001 toimintaa:

Tammikuussa lintukurssi

Helmi-maaliskuussa pöllöretket

Maaliskuun puolessa välissä vuosikokous

Yleisölinturetkiä keväällä

Toukokuun viimeisellä viikolla valkovuokkoretki

Hallituksen kokoukset tammi-toukokuun ensimmäinen tiistai

LUONTOMUSEOLTA!

Museolla on tapahtunut vuoden aikana aika paljon uusia asioita, on saatu kortistoitua suuritoinen pääkasvikokoelma. On myös aloitettu kasaamaan ylijäämäkasveja opintokokoelmaa, johon tulee useita satoja näytteitä kansioihin, joita on sitten yleisönkin mahdollista tutkia ja vertailla omia havaintojaan.

Nisäkäsnaikka kokoelmaa on aloitettu kortistomaan, kuin myös lehtileike kokoelmaa, jotka pitävät sisällään erilaisia luontojulkaisuja, ja tulee myös olemaan lajissaan ainutlaatuinen.

Näyttely dioraamoja on täydennetty ja osittain korjailtu huomaamiamme pieniä virheitä, eläimiä on tullut lisää, vaikka vielä meiltä puuttuu esimerkiksi kevätpukuisia vesilintuja kuten telkkä, tavi ja sinisorsa naaraat, jos talven tai kevään aikana satutte jostakin ko. eläimen löytämään, niin olisimme kiitollisia jos toimittaisitte ne tänne Luontomuseoon.

Nisäkäsnaikka kokoelma on laajentunut muutamalla sadalla näytteellä. Löytyypä täältä myös joitakin tietoiskuja erilaisista luonnon ihmeistä, kuten lumikon karvanvaihdosta jne...

Vastaamme mielellämme myös yleisöltä tuleviin kysymyksiin, ja otamme vastaan erilaisia havaintoja. Matti tietää paljon

kasveista ja hyönteisistä, Jarmo ja Kai Linnuista, Uolevi lähes kaikista erilaisista "otuksista" ja ihmeistä Museolta saa viestiyhteydet selville.

Itse allekirjoittanut on ottanut vastaan Museonhoitajan tehtävät Kai Jäderholmilta. Kiitos hänelle yli kymmenen vuoden museon hyväksi tehdystä työstä.

Loppuvuonna 2000 täällä on työskennellyt työllisyysvaroin uutterasti kolme puheliasta Nais-työntekijää, ja muutama vähän ujompi vapaachtoinen. Tästä on hyvä jatkaa eteenpäin. Meiltä on saatavana lintujen ruokaa erilaisissa muodoissa, myös pienoisia lintulautoja ym. ym. Tiedätte varmaan että museo toimii varsin pienellä budjetilla, niinpä toivoisimme että jäsenistö käyttäisi vieraitaan ja kävisi myös itse tutustumassa. Pääsymaksu on vain 10 mk aikuisilta, lapset pääsevät mukana ilmaiseksi.

Luontomuseon sähköposti osoite on iisalmi.luontomuseo@surfeu.fi voit lähettää viestisi tähän osoitteeseen.

Käyppä vierailemassa Luontomuseon sivuilla.

Talvisin terveisin
Pertti Kaarakainen

Kiitokset hyvästä yhteistyöstä luontomuseon tiimoilta kaikille osapuolille. Tiedän museon edelleenkin jatkavan merkittävää kehitystä erityisesti Ylä-Savolaisen luonnon hyväksi. Jätänkin luontomuseonhoitajan tehtävät luottavaisin ja levollisin mielin Kaarakaisen Pertille.

*Taviokuurnien viekeää ääntelyä pihlajanmarjojen seasta kuunnellen
Kai Jäderholm*

LUONTO SEIKKALU KARIBALLA

Elettiin vuotta 2000. Maaliskuun kahdeksantena alkoi työpaikallamme Solusin yliopistossa Zimbabwessa kolmen luentopäivän mittainen tauko. Viikonvaihteella jatkettuna sen piti riittää 700 kilometrin ajoon maan pohjoisosaan, Kariban tekojärvelle. Alue monine luontokohteineen houkutteli, sillä paljon puuttuisi "Zimin" tuntemisesta, jos Karibaa ei olisi kokenut (Huom: ei Caribbea, joka on Väli-Amerikassa).

Emme halunneet luopua matkasta, vaikka aavistimme, että siitä saattaisi tulla riskialtis seikkailu. Juuri ennen taipaleelle lähtöä saimme tiedon, että polttoaineen saannissa on ongelmia. Vihjeestä kiitollisina varasimme matkaan tyhjiä muovikanistereja, yhdellä auton tankillisella kun reissua ei tehtäisi. Jo yliopistomme lähikaupunkiin, Bulwayo'n ajettuamme, näimme, että pula polttoaineesta oli todella palava. Huoltoasemille kiemurteli pitkiä autojonoja. Lisäksi autottomat ihmisjonot odottelivat omin nyssyköin. Niin myös me.

Kärsivällisyys palkittiin. Kipot täytyivät ja pääsimme matkaan. Nautimme hyvästä pikitiestä. Kesäisistä maisemista, tienvarsiensa kukkaloistosta ja lintuhavainnoista. Hämärän sylissä saavuimme onnellisesti "pikkuparatiisiin" eli varaamaamme yöpaikkaan Kadoman kaupungissa. Riikinkukot olivat ottamassa vastaan.

Jonotus helteessä

Seuraavassa kauniissa aamussa eli toivo miellyttävästä loppumatkasta uusien maisemien halki Kariballe. Matkan aikataulu koki kuitenkin perusteellisen muutoksen. Jokaisella huoltoasemalla myytiin ei-oota. Sitkeän kyselyn jälkeen löytyi kuitenkin huoltamo, missä luvattiin, että tunnin

sisällä tankkiauto tuo "blendii" (95-oktaanista bensiiniä). Siispä ei kun jonoon vaan. Ja sitä jonottamista riitti paahteiselle ilta-päivälle saakka! Seitsemän tuntia.

Siinä ehti jutella paikallisten asukkaiden kanssa. Monet nuoret miehet yrittivät kaupitella tavaroitaan. Yksi olisi jymäyttänyt rahanvaihdossa. Eräs kaveri huomattuaan, että nappasin kuvan muistoksi huoltamolta, alkoi uhkailla poliiseilla. Olin muka ottanut valtiolle vaarallisia kuvia (muistui mieleen Neuvostoliitto)! Poliiseja sitten onneksi tulikin, mutta muussa tarkoituksessa. Virkavalta saapui pitämään järjestystä, koska tankkiauton saapumisen jälkeen bensiksellä vallitsi täysi kaaos. Miliisit saivat kuitenkin järjestystä aikaan. Kärsivällisyyden koulun oppitunnin päätteeksi automme tankki saatiin kuin saatiinkin täyteen – ja ei kun menoksi yön selkään! Toisen puolen menomatka joutuimme siis ajamaan pimeässä, mitä Afrikassa yritetään välttää. Kiemurteleva vuoristotie, jota korkea elefanttiheinä reunustaa tien reunaan saakka, estää ajoissa näkemästä tielle ryntääviä villieläimiä.

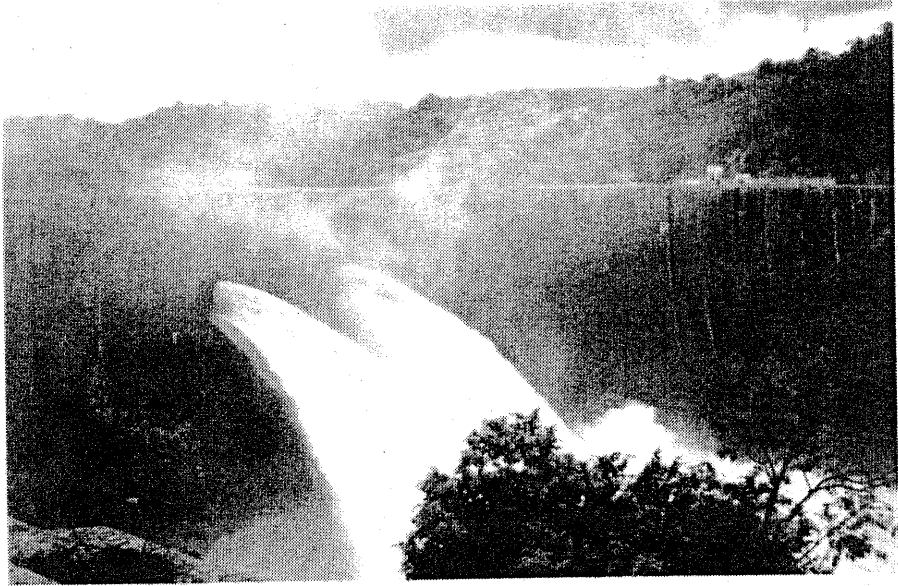
Massiiviset norsut pelottivat eniten. Onneksi ne norsut, joita auton valokiilat paljastivat, olivat pysähtyneet tien sivuun. Majapaikan hakemisen jälkeen, mikä merkitsi ajoa ylös ja alas kiemuraisia teitä, löysimme paratiisimme, ihastuttavan loma-paikan yli 200 kilometriä pitkän Karibanjärven rannalla. Majoitusliikkeen laajojen ja hyvin hoidettujen puistojen alueilla saatoimme seuraavana aamuna ihastella trooppisia puita ja pensaita sekä seuraila kutojalintujen pesintää. Rantakerros kuului tietenkin asiaan. Vedenrajaan oli vedetty säh-

köaita, jonka tehtävänä on estää virtahepojen nouseminen maille. Öiseen aikaan hipot hakeutuvat mielellään nurmen syöntiin ja aiheuttavat istutuksille vahinkoa. Nuo parin tonnin painoiset sikojen sukulaiset ovat varsin nopeita maalla juostessaan.

Kosken perkuussa

Iltapäivän tunnit opettivat ripauksen voimalatekniikkaa ja tarjosivat maisemien ihailua näköalapaikoilta. Kariban padon

netta, joten saatoimme huoata helpotuksesta. Pääsimme ainakin hyvän matkaa takaisin kohti Solusia. Toinen yllätys koettiin, kun trooppinen ukkossade iski kaikella voimallaan. Vettä kaatui vuorille valtaisan määrät. Autossa ei nähnyt juuri eteenpäin. Virrat huuhtoivat tien poikki. Soraa ja kiviä alkoi sataa ylärinteiltä. Suurin yllätys odotti majapaikkaan vievän tien notkossa. Koko laakso oli vuolaan kosken vallassa. Veden peittämälle ajoradalle oli



Kariban jättipato sadepilvien alla. Ohijuoksutus Meneillään tulvien takia.

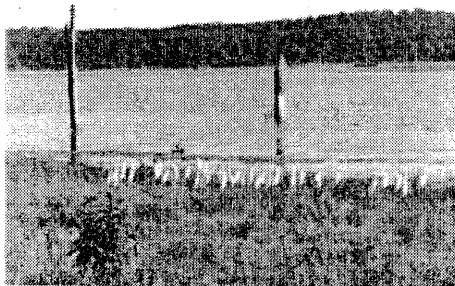
rakentamisen jättiprojekti 1950-luvun lopulta alkaen yhdessä Sambian kanssa esittäytyi yli sadan metrin korkuisen patoravallin äärellä näyttelyin ja kaavioin. Pääsippä vielä kävelemään padon harjalla kulkevaa tietä Sambian raja-asemalle. Kuvauksellinen tilanne oli sekin, kun kahdesta ohijuoksuluukusta purkautuvat vesimassat syöksyivät alas Sambesin rotkoon päätyäkseen Intian valtameren. Paluumatkalla saatiin jälleen kokea afrikkalainen yllätys. Nyt huoltoasemalla olikin polttoai-

vyörynyt suuria kiviä, joita vasten virta kuohui. Koko ajan satoi vettä kuin aisaa. Tuumaustuokio vaimoni Ritvan A:n kanssa toi tuloksen, että eihän me tähän jäädä. Yritetään yli. Jalat paljajaksi ja koskeen sitä perkaamaan. Kivien vierittelyllä ja pohjan tutkimisella syntyi reitti, josta voisi yrittää ajaa yli. Hiljaa vain autolla koskeen. Operaatio onnistui. Läpimärkinä, mutta tyytyväisinä pääsimme kuivattelemaan vaatteita hotelli Kariba Bayn huoneeseemme ja sen jälkeen nauttimaan herkullista illal-

lista lauluhepokattien säästyksellä. Luonto, Afrika, oli koetellut, mutta myös palkinnut!

Safari onnistuu

Kariba on muutakin kuin veden ekosysteemiä, kalastusta sekä laiva- ja venematkoja. Vedenkorkeuden vaihtelu rannoilla luo elinpaikkoja monenlaisille kosteikkojen eläjille samoin kuin rantametsät suurnisäkkäille. Luontouutisten tila loppuisi

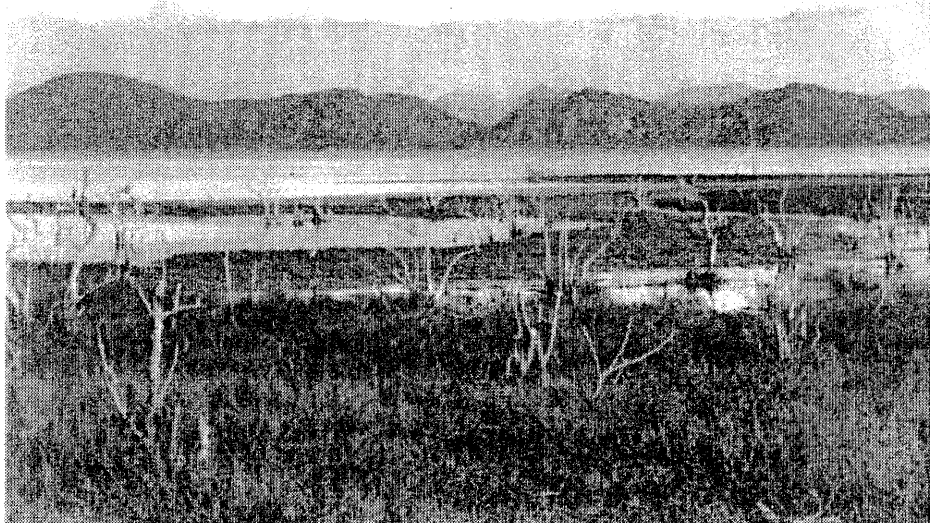


*Patoallas levittäytyy rannoiltaan sinne tänne. Kuvassa lehmähaikaroita (*Bubulcus ibis*).*

jos niistä kaikista kertoisi. Tulkoon kuitenkin mainitukseksi "tavallisten" safari-eläinten lisäksi kääpiömangusti, Afrikan sivetti, pahkasiat ja Egyptin hedelmänsyöjä lepakko. Lintufaunasta korkeaan kurssiin nousivat silkkihaikarat, goljatti- ja rusko- haikarat, jassana sekä Ylä-Savostakin tutut liro, rantasipi ja haarapääsky. Lienevätkö olleet muuttomatalla etelässä?

Zimbabwen muistoin:
EERO ANTIKAINEN
Venekuja 1, as 4
21140 Rymättylä
puh. 02-2522072

Kariban tekojärven rantaa.



SYYSRETKI PEURAJÄRVELLE

23. – 24. 2000

Aamu valkeni sumuisena, kun lähdimme Kaarakaisen Pertin Hiacella kohti Peurajärveä. Lähdimme aikaisemmin kuin muut koska Pertti joutui noutamaan avaimet Saramosta. Ajeltuamme mutkaista metsäautotietä muutaman kilometrin saavuimme isolle punaiselle rakennukselle nimeltään PETRA.

Sisälle mentyämme talo huokui kylmyyttä, joten lämmitys päälle jokaiseen makuusoppiin. Tutkittuamme, koko talon ja muut rakennukset lähdimme muita odotellessa lohia narraamaan, samalla soitimme Riitalle Australiaan syntymäpäivä onnitte-lut, hän oli Olympiakisoja katsomassa, parhaillaan oli keihään karsinta menossa.

Eipä lohet suostuneet olemaan narrattavissa, joten päätimme lähteä katsomaan oliko muu porukka tullut, ja olihan se.

Jarmo Yliluoma keitteli parhaillaan liha-keittoa posket innosta punaisina, kuten kokki konsanaan.

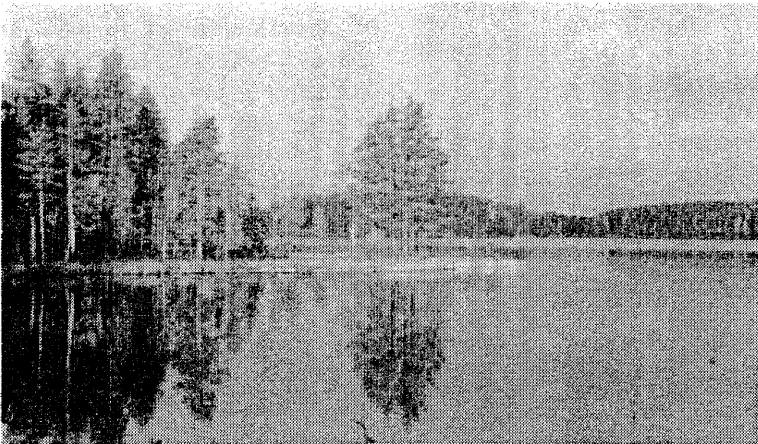
Sitten vain koko poppoo ruuan kimp-

puun, syötyämme ja tiskattuamme lähdimme jokainen omille "Elämysmatkallemme", joko kalastamaan, veneellä soutamaan, patikoimaan tai valokuvamaan upeita maisemia.

Aurinkokin oli alkanut säteillä kuin arva-ten, että me kaikki 13 henkeä olimme tulleet sumun seasta. Luonnossa oli paljon jäkälää ja hyviä puolukoita, joita myös minä popsin aikalailla.

Illalla Jukka Väre meni saunan lämmitykseen, lämmitys kesti aika kauan, koska kyseessä oli isokokoinen sauna. Pääsin ensimmäisenä saunaan ja tulihan sitä käytyä myös Peurajärvestä pulikoimassa.

Illalla lähdettiin Pertin kanssa tuulastamaan, olihan se outoa kun en ollut koskaan ennen tuulastanut. Saatuamme 2 lohta, tuli vastarannalle Kai Jäderholm auton valoja väläytellen, tulimme rantaan ja annoimme kaksi lohta hänelle ja otimme Markuksen mukaan veneeseen, saimme vielä yhden

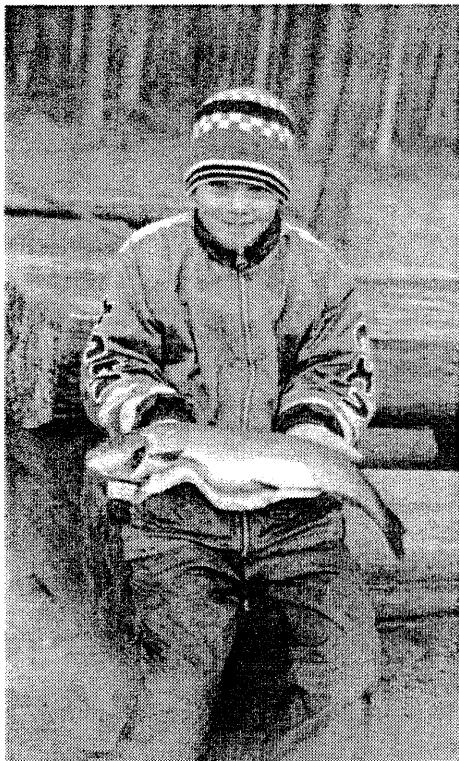


lohen ja näimme muita kaloja esim. harjuksen ja hauen ym. pikkukaloja. Tuulastettuamme kolme tuntia menimme takaisin "Petralle", sillä aikaa Jukka oli perannut ja pitänyt kaloista anatomian oppituntin.

Toiset olivat joko nukkumassa tai vielä hereillä, itse painuin petiin räätiväsyneenä huopaamisesta. Seuraava aamu oli jälleen aurinkoinen ja suht' koht' lämmin.

Lähdimme taas luontoon kuka minnekin. Kuinkas kävikään kun olimme vielä kalastamassa, sai Jukka ja Pertti klo. 11.50. yhden lohen. (kalastusaika päättyi klo. 12.00).

Menimme laavulle syömään, paistettiin makkaraa, omenoita leipää ym nuotiolla. Sitten alkoi se kaikkein rankin matka ainakin minusta, lähdimme patikoimaan kohti Kärnän kiveä. Maisemat vaihtelivat polun



kiemurreflessa ylös ja alas mutkaisena ja kapeana.

Saavuttuamme kiven luo ja olihan se mah-tava näky, suuri lähes pyöreä, noin metrin paksuinen kivi oli pystyssä asennossa, vain noin metrin matkalta maassa kiinni. Kiveä ihmeteltiin ja kuvattiin monelta puolelta. Palattuamme "Petralle" alkoi siivoustal-koot, talo puhtaaksi ja menoks'.

Veimme avaimet Saramoon. (Postilaatik-koon).

Matka oli rentouttava ja monia elämyksiä täynnä, porukalla oli hyvä yhteishenki, joten matka sai ainutlaatuisen tunnelman sydämiin, ja muistelot jälkeen päin.

Museonvalvoja
Marjatta Antikainen

ERÄMELONNAN SM-2000 JYRKÄLLÄ

Ylä-Savon Mela ja Iisalmen Latu järjestivät 27.5.-28.5. Erämelonnan SM-kisat Jyrkän upeissa maisemissa. Viimeksiään lähes samoissa maisemissa kisailtiin viisi vuotta sitten, keväällä 1995. ILYY oli myös nyt mukana yhteistyökumppanina toteuttamassa luontoaiheisia tehtävärasteja.

Osanottajia kisoissa oli kaikkiaan 95, joista 60 kilpakaksikoissa, 5 kilpayksiköissä ja 30 retkisarjassa.

Erämelontakisoissa kierretään meloenkahden päivän aikana rata, jonka varrella on erilaisia tehtävärasteja. Yöpyminen on maastossa. Tehtävärasteilta saatavat pisteet jakautuvat siten, että kokonaispistemäärästä 40% saadaan erämelontatiedoista ja -taidoista, 20% ensiavusta, 20% suunnituksesta ja 20% luonnontuntemuksesta ja luonnonsuojelusta.

ILYY:n suunnittelemissa luonnontuntemusrasteilla testattiin tällä kertaa kasvien, eläinten nahkojen ja kallojen sekä eläinten jätösten tuntemusta. Kilpailijat antoivat erityistä kiitosta hyvistä näytteistä, jotka olivat pääasiassa Luontomuseon kokoelmista.

Keväällä 2001 kisaillaan Suomenlahden rannalla Virolahdella ja ehkä taas joskus täällä Ylä-Savossa.

Kiitokset vielä kaikille kisojen järjestelyihin omalla panoksellaan osallistuneille.

Erämelonta-2000 kisojen tehtävävastaava
Jukka Väre



LUONTOMUSEOIDEN MERKITYS

Maallikon mielestä luontomuseo saattaa tänä tietotekniikkaa ihannoivana aikana kuulua menneisyyteen kalvakkaine luineen ja nahkoineen. Itse asiassa tilanne on täysin päinvastainen: vuosien ja kokoelmien karttuessa myös museon arvo nousee. Ennen pitkää sitä ei voi enää rahalla mitata.

Lajien kohtalo

Ympäriämme oleva kasvi- ja eläinlajisto muuttuu vähitellen jatkuvasti. Vähänkin vanhemmat ihmiset muistavat vielä kottaraisten keväiset konsertit piha-pönttöjen äärellä. Nyt laji on Ylä-Savossa-kin pesimäaikana harvinaisuus. Muutoksia on seurattava, koska taustalla voi olla tekijöitä, jotka lopulta vaikuttavat omaan-kin hyvinvointiimme.

Vaikka linnut ovat parhaiten tutkittuja selkärangaisryhmiä, tietomme jo II maailmansotaa edeltävistä populaatioista ovat niukat ja perustuvat pääosin museokokoelmista vedettäviin johtopäätöksiin. Niiden avulla saamme edes viitteitä esimerkiksi ympäristömyrkköjen tai ilmaston muutosten vaikutuksista. Edellytyksenä tietysti on, että jokaisesta näytteestä on tarkat löytötiedot.

Jopa vanhojen munakokoelmien arvo aletaan tajuta. Kymmenien vuosien ajalta säilyneiden näytteiden perusteella englantilainen **Rhys Green** osoitti vuonna 1998 (Proc.R.Soc.London B 265:679-684), että monien brittirastaiden munankuoret ovat jostakin syystä ohentuneet jatkuvasti. Ilmiö

on tunnettu ennestään etenkin haukoilta, joilla pääsyyllinen ilmeisesti oli nykyisin länsimaissa kielletty DDT.

Nopea tiedonsiirto on tietenkin apuna museoiden välisessä kanssakäymisessä. Esimerkiksi Meksikossa tavatuista 1069 lintulajista on noin 300 000 näytettä eri puolilla maailmaa 50 museossa. Nyt näitä kerätään yhteen ja samaan tietokantaan kerralla selattaviksi.

Vastaavaa kaipaisi moni muikin eliöryhmä. Eräs tekeillä oleva selkärangaisia ja perhoskokoelmia tallentava tiedosto löytyy internetin osoitteesta <http://chipotle.nhm.ukans.edu/nabin>.

Lajien tunnistus

Luontomuseoiden päätehtäviä on aina ollut eliöiden määrittäminen toimiminen systematiikan, luokittelun avulla. Uusina kuvatuista lajeista talletetaan mallikappaleet johonkin kokoelmaan. Uusia löytöjä vertaillaan näihin.

Museonäytteissäkin saattaa olla sotkuja, kuten virheellisiä määrittäksiä. Paljon harmia systemaattikoille ovat tuottaneet "pirstojuatukijat" jotka ovat kuvailleet uuden lajin jopa yhden ainoan yksilön perusteella unohtaen jo tunnettujen lajien muuntelulajisuuden. Yhtä ikäviä ovat "sullojat" jotka yhdistelevät kuvattuja lajeja. On myös muistettava, että museoiden kokoelmista saattaa löytyä aivan uusienkin lajeja varsinkin selkärangattomista.

Perinteinen systematiikka kuvailee lajeja

ulkoisten tuntomerkkien tai vaikkapa luuston rakenteen perusteella. Se on halpa ja usein täysin riittävä keino. Valitettavasti tämän klassisen systematiikan taitajat ovat kuolemassa sukupuuttoon. Heidän taitonsa on kuitenkin vuosikymmenien työn tulos, jota ei hetkessä voi siirtää kenellekään.

Nykyisin on muotia molekyyliaksonomia, jossa turvaututaan muun muassa museonäytteistä saatavaan DNA-aineistoon. Tämä "hienommalta" kuulostava ala saa helpommin apurahoja, vaikka se on nopeammin omaksettavissa koneiden tehdessä suuren osan työstä. Menetelmän taitaja voi myös halutessaan hetkessä siirtyä tutkimaan vaikkapa lintujen sijasta perhosten perintöainesta. Klassisen luokittelun taitajalta se ei niin onnistu.

On selvää, että molempien biotieteen alojen osaajia tarvitaan jatkuvasti. Museoissa tulisi olla ainakin muutaman vuoden välein kerättyjä näytteitä edes joistakin avainlajeista. Spriikokoelmia ei pitäisi unohtaa DNA-näytteitä kerätettäessä. Iisalmen luontomuseoon on alettu koota siirtöinäytteitä, jotka voivat myöhemmin osoittautua arvokkaiksi seurattaessa vaikkapa ympäristömyrkköjen vaikutusta solumolujen syntyyn.

Valistus

Monipuolisen tieteellisen arvon lisäksi luontomuseoilla on suuri merkitys kansanvalistustyössä. Ne ovatkin suosittuja opiskelijoiden ja muiden kävijöiden tutustumiskohteita. Tämä tulisi paikkakunnan päättäjien tajuta.

Esimerkiksi Veikko Salkion laajoja kokoelmia tarjottiin aikanaan Rovaniemelle. Kun tiloja eli hyvää tahtoa ei löytynyt, ne

siirrettiin Kokkolaan, joka otti näytteet ilomielin vastaan. Tuhannet matkailijat ovat sittemmin tutustuneet epämuodostuneisiin sikiöihin, sarvistaan juuttuneina kuolleisiin Huippuvuorten villipeuroihin ja muihin merkillisyyksiin.

Kirjattakoon tässä lopuksi jälkipolville ihmeteltäväksi Iisalmen luontomuseon kokemuksia. Viereisellä lukiolla oli vuosikymmeniä formaliinissa kaksi aitoa, erikäisinä keskenmenon tuloksena saatua ihmiskiötä. Mitään näytettä eivät oppilaat tutkineet yhtä kiinnostuneina. Sikiöt saivat olla vähän aikaa luontomuseon kokoelmissa, sitten ne vaadittiin takaisin kouluun "hävitettäväksi eettisistä syistä." Herää kysymys, miten näin voidaan tehdä kaupungin omaisuudelle, vieläpä "matemaattis-luonnontieteellisesti" painotetussa opinahjossa?



IISALMEN LUONTOMUSEON PUTKILOKASVIKOKOELMALLE UUSI ILME.

KASVIT MAISEMAN PERUSTA.

Samoin kuin luonnossa ja muussakin elinympäristössä kasvit muodostavat perustan, ne ovat perustana kaikille luontomuseon kokoelmille. Niitä on kuitenkin nimenomaan kasviyksilöinä vaikea esitellä näyttävästi ja kiinnostavasti verrattaessa esimerkiksi vaikkapa nisäkkäisiin, lintuihin, kiviin tai perhosiin. Toisaalta kasveja on paljon, niitä on helppo löytää ja kerätä. Myös niiden preparointi ja kokoelmakuntoon saattaminen ovat helppoa, poikkeuksena sienet (jotka yleensä esitellään kasvikokoelmassa siitä huolimatta, että ne nykyään erotetaan omaksi eliöryhmäkseen).

MIKSI UUSI ILME?

Toimiva kasvikokoelma elää koko ajan. Sitä on pystyttävä paitsi lisäämään ja monipuolistamaan myös muuttamaan ja uudelleen järjestämään tarpeen mukaan. Käsitukset kasvien sukulaissuhteista muuttavat luokitusta ja luovat uusia järjestelmiä. Tällöin myös nimistö muuttuu. Edelleen muuttuvat käsitukset siitä mitä tietoja kasvinäytteeseen lisätään mukaan jne. Kokoelman isompaan muutokseen ja uuteen järjestelmään siirtymiseen ei voi vähän väliä ryhtyä. Kun se kuitenkin on tehtävä, tehtäköön se huolellisesti ja perusteellisesti.

MITÄ OVAT PUTKILOKASVIT?

Putkilokasveihin luetaan paitsi varsinaiset siemenkasvit myös itiökasveista sanikkaiset (ryhmät: liekomaiset, kortemaiset ja saniaiset), joilla on putkiloita kuljetusväylinä versoissaan. Näin ei ole muilla itiökasveilla (sammalet, levät, jäkälät) eikä sienillä jne.

UUTEEN ILMEESEEN

Iisalmen Luontomuseon putkilokasvikokoelma pohjautuu ILYY:n kokoelmaan, joka muotoutui ja karttui yhdistyksen perustamisesta lähtien v. 1952. Nykyisiin museotiloihin muutettaessa sen perustan muodosti Arvi J. Huuskosen kokoelma, johon näytteitä oli tallentanut myös hänen perheensä sekä erikoisesti Kalle Huuskonen Pielavedeltä. Arvi J. Huuskosen kautta tuli näytteitä edelleen mm. Anna-Liisa Laukkaselta sekä monilta kasvitutkijoilta ja harrastajilta vaihtaen ym. niin kotimaasta kuin ulkomailtakin (Luovutettu Karjala, Viro, Unkari, Israel jne.) Lukuisasti näytteitä saatiin edelleen mm. seuraavilta: Viljo Åberg, Erkki Tajakka, Eero Antikainen, Matti Tallgren jne..

Putkilokasvien peruskokoelman lisäksi oli erotettu opintokokoelma, varakokoelma ja ulkomaankokoelma. Nyt päätettiin yhdistää ulkomaankokoelmasta peruskokoelmaan sellaiset kasvit, joita esiintyy Suomessa myös muista Pohjoismaista, Luovutetusta Karjalasta ja muualtakin erityisesti kun lajit ovat meillä harvinaisia tai uhanalaisia, rauhoitettuja jne. Opintokokoelma lakkautettiin (osasta näytteitä tehtiin opiskelukansio kokoelma) ja varakokoelman näytteistä pääosa siirrettiin peruskokoelman, osa varastoon. Ns. "Suomeen kuulumattomat" kasvit järjestettiin valtiottain ulkomaankokoelmaksi. Peruskokoelmaan otettiin myös yhä enemmän muita kuin varsinaisia luonnonkasveja. Museossa erillään olleet sinne erikseen saadut kokoelmat Viljo Åbergilta, Eini ja Matti Tallgrenilta, Uolevi Skarénilta ja kouluilta (Iisalmen Lukio ja Juhani Ahon

koulu; paljon näytteitä mm. tallentaneet Emil Riihiaho, Esteri Ervola, Aimo Samola jne.) sekä eräät koululaiskokoelmat pää-
tettiin yhdistää edellä mainittuihin. Näin putkilokasvikokoelma paisui näytemääräl-
tään moninkertaiseksi. Uusi järjestelmä
samoin kuin nimistö otettiin Retkeilykas-
viosta, erikoisesti sen 3. Painoksesta. Työn
aikana ilmestynyttä 4. painosta käytettiin
vain rajoitetusti. Erot aikaisempaan jär-
jestelmään koskevat niin heimoja, sukuja,
lajeja kuin erikoisesti runsaammin noteer-
rattuja alalajeja. Etiketti sisältöineen uusit-
tiin.

KORTISTO TIETOKONEESEEN

Tähän asti korteilla tai luetteloissa olleet tiedot kokoelmasta korvattiin tietokonear-
kistolla. Käytännössä jokaisen kasvinäyt-
teen etikettitiedot ajettiin talteen ainakin
pääosin, ulkomaisista etiketeistä samalla
osittain suomentaen ja tarpeen mukaan
lyhentäen (lyhennettäessä viittaus näytteen
tietoon). Näin näytteille tuli kullekin juok-
seva numero. Tosin tietokoneajon alettua ja
ennen varsinaista uudistustyötä osa nume-
roista on tullut muillekin kuin putkilokas-
vinäytteille, osa myös muualle siirretyille
kuten Oulun kasvimuseoon jne. Tästä on
kuitenkin aina huomautus tietokoneella
näytteen etiketin lisätiedoissa.

PALJON TYÖTÄ JA AIKAA, VÄHÄN TEKIJÖITÄ

Järjestelytyö tehtiin "omin voimin" eli
käyttäen ILYY:n kasvijaoston väkeä sekä
museon henkilökuntaa. Työtä helpottivat
museon kohtuullisen hyvä kasvitieteelli-
nen kirjasto, kartastot ja auliisti hankitut
tarvikkeet. Välillä museoväki miltei kes-
kittyi kasvikoelmaan, välillä taas muu-
hunkin. Välillä pohdittiin asioita ja muu-
tettiin menettelyjä. Pidettiin lomiakin.



*Museotyöntekijä Marjatta Antikainen
työssään kokoelman tietokoneelle ajossa.*

Suurena apuna saatiin määrittäviä ja tar-
kistuksia Oulun Yliopiston Kasvimuseolta
FT Tauno Ulvisen myötä. Näin kului aikaa
ja "varoja" ja suunniteltu työn aika venyi
lähes kolminkertaiseksi. Venymisen syyksi
on hyväksyttävä myös se, että kokoelma
laajeni ja rakentui monipuolisemmin kuin
oli työtä alettaessa osattu ajatella.

UUSITTU KOKOELMA

Uusitun kokoelman vahvuuksia ovat sen
monipuolisuus niin lajiston kuin Suomen
eri osien suhteen. Monipuolisesti on näyt-
teitä ns. vaikeistakin ryhmistä (Kiitos eri-
koisesti Arvi J. Huuskosen sekä vaihdossa
tulleiden näytteiden). On lukuisasti mm. eri
voikukkia, keltanoita, silmäruohoja, poi-
mulehtiä jne. Erikoisen hyvin edustettuina

ovat Ylä-Savon kunnat (paitsi Rautavaara), Kuopion alue, Kaavi-Juuka-alue, Etelä-Kainuu, Keski-Pohjanmaa, Oulun seutu, Pohjois-Lappi, (myös Ruijal), Joutsa- Leivonmäki-alue, Häme, Karjalan Kannas ja Laatokan Karjala (myös siis Luovutettu alue), uusimaa, Turun seutu, Saaristo-Suomi ja osin Ahvenanmaa. Näytteet ja erikoisesti niiden etikettitiedot vaihtelevat. Uudemmissa näytteissä on onnistuttu "vaatimaan" hyvää laatua ja tarkkuuttakin. Heikkouksia löytyy erikoisesti seuraavissa: vesikasvit (esim. vesirikot ja vesitähdet), pajut, kevätleinikit. Kokoelmista puuttuvat myös monet tunnetut erikoisuudet kuten poikkeavat värimuodot kukissa, hedelmissä jne. Samoin puuttuu mm. erikoisia käpyjä, puuainenäytteitä jne. Puuteellisesti ovat edustettuina mm. seuraavat: Etelä-Lappi, Etelä-Pohjanmaa, Pohjois-Satakunta, Ylä-Karjala, Rautavaara ja Niisiä.

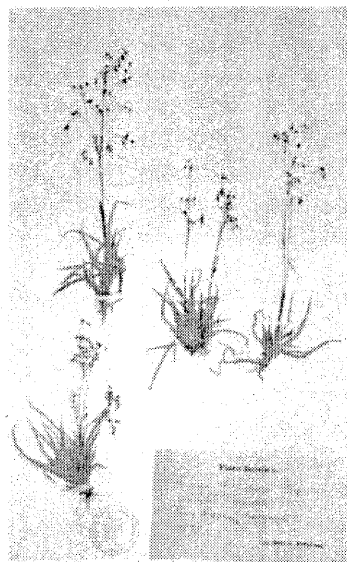
KOKOELMA KAIPAA TÄYDENNYSTÄ

Uusittu kokoelma on niellyt museon perähuoneesta paljon ajateltua isomman tilan. Näin sen kartuttaminen tapahtuu varoen. Toki kaikki hyvät ja erikoisesti edellisessä kappaleessa mainitut heikkoudet huomioiden kaivatut näytteet ovat tervetulleita. Ulkomaankokoelmaan näytteitä otetaan rajoitetuimmin. Näytteiden tulisi olla hyvänlaatuisia ja hyvin etikettitiedoin varustettuja. Laatu on hyvä kun muistetaan, että kuivattaessa näytteen suojana on koko ajan makulatuuripaperi ja vain ulkopuolista kuivauspaperia vaihdetaan. Kuivaukseen on varattava viikkoja aikaa. Valmiit näytteet on suojattava tuholaisilta. Jos niitä ilmaantuu, pakastimessa käyttöviikko pari on tehokasta. Etikettiin (vrt. ohessa kuva 3) tarvitaan seuraavat: valtio,

(eliö)maakunta, kunta, kylä, muu kartan paikkanimi, talo tms. etäisyys, ottopäivämäärä, ottaja, määrittäjä (jos eri henkilö). Suosittelavia ovat myös ottopaikan koordinaatit (Grid:), näytekasvin runsaus alueella ja ottopaikalla, mahdolliset historiatiedot (kavin alkuperä, siirrot, istutus ym.). tarvittaessa museon henkilökunta ottaa myös hyväkuntoisia tuoreita näytteitä kirjaa tiedot näytteen tuojalta.

KOKOELMA KÄYTÖSSÄ

O pintokansio-osa kokoelmasta on vapaasti museolla käytettävissä. Muut osat kokoelmaa ovat käytettävissä tutustumiseen, vertailuun, tutkimiseen jne. vain yhdessä henkilökunnan kanssa. Näytteiden lainauksesta on sovittava erikseen. Kasvijaosto toivoo Luontomuseon putkilokasvi-kokoelmaa kuitenkin mahdollisimman paljon käytettävän. Silloin tarkoitus toteutuu.



AVUKSI PUTKILOKASVIKOKOELMAA KÄYTETTÄESSÄ:

Retkeilykasvio, erikoisesti 3. ja 4. painos.

Hiitonen: Suomen Kasvio

Lid: Norsk og svensk flora

Mossberg, Stenberg: Den nordiska flora
Suomen puu – ja pensaskasvio

Iisalmen Luontouutiset, artikkelit:

- Viljo Åberg: Lääkintöneuvos Arvi J. Huuskosen kasvikokoelmat 1/1988 s. 5-7
- Viljo Åberg: Iisalmen Kasviluettelo

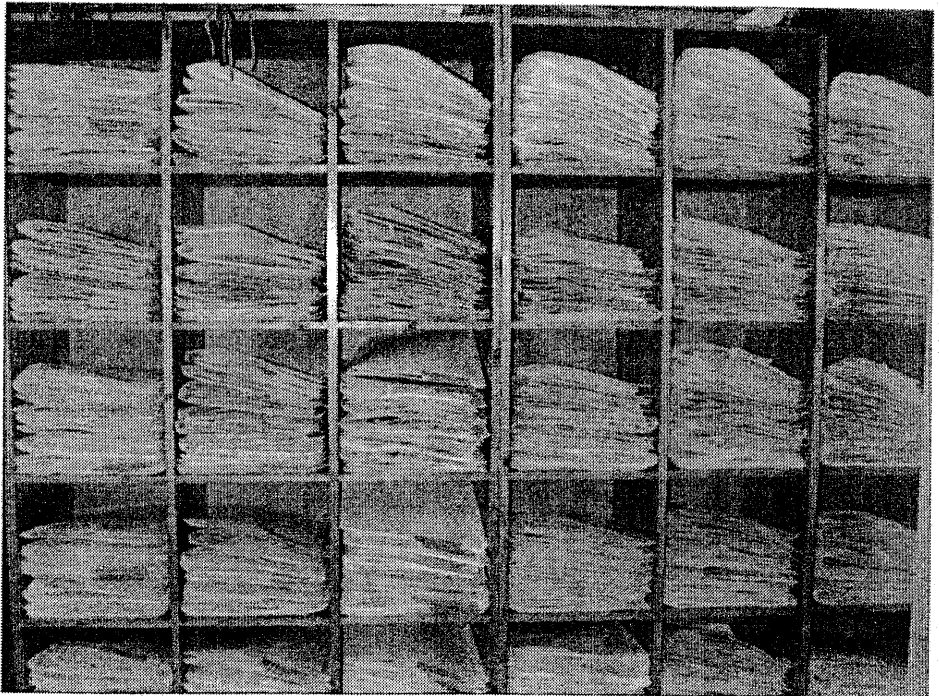
1878 2/1985 s. 13-15

- Matti Tallgren: Merkittävä lahjoitus Iisalmen Luontomuseon kasvikokoelmaan 1992 s.29

- Matti Tallgren: Korsiaikin keräämään 1992 s. 26-28

Luettelot Iisalmen, Vieremän, Pielaveden ja Sonkajärven kasveista (käsinkirjoitetut – museon arkistossa) – laatinut Arvi J. Huuskonen, täydentänyt mm. Viljo Åberg.

Matti Tallgren



ovat Ylä-Savon kunnat (paitsi Rautavaara), Kuopion alue, Kaavi-Juuka-alue, Etelä-Kainuu, Keski-Pohjanmaa, Oulun seutu, Pohjois-Lappi, (myös Ruija!), Joutsa- Leivonmäki-alue, Häme, Karjalan Kannas ja Laatokan Karjala (myös siis Luovutettu alue), uusimaa, Turun seutu, Saaristo-Suomi ja osin Ahvenanmaa. Näytteet ja erikoisesti niiden etikettitiedot vaihtelevat. Uudemmissa näytteissä on onnistuttu "vaatimaan" hyvää laatua ja tarkkuuttakin. Heikkouksia löytyy erikoisesti seuraavissa: vesikasvit (esim. vesirikot ja vesitähdet), pajut, kevätleinikit. Kokoelmista puuttuvat myös monet tunnetut erikoisuudet kuten poikkeavat värimuodot kukissa, hedelmissä jne. Samoin puuttuu mm. erikoisia käpyjä, puuainesnäytteitä jne. Puuteollisesti ovat edustettuina mm. seuraavat: Etelä-Lappi, Etelä-Pohjanmaa, Pohjois-Satakunta, Ylä-Karjala, Rautavaara ja Niisiä.

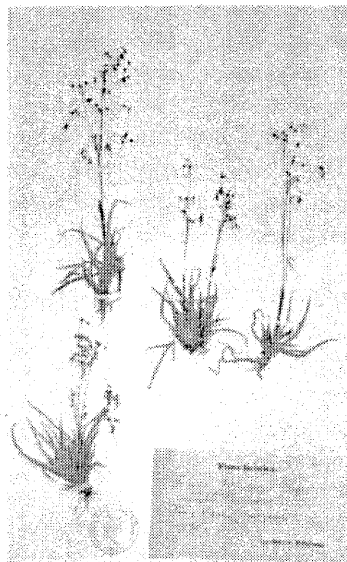
KOKOELMA KAIPAA TÄYDENNYSTÄ

Uusittu kokoelma on niellyt museon perähuoneesta paljon ajateltua isomman tilan. Näin sen kartuttaminen tapahtuu varoen. Toki kaikki hyvät ja erikoisesti edellisessä kappaleessa mainitut heikkoudet huomioiden kaivatut näytteet ovat tervetulleita. Ulkomaankokoelmaan näytteitä otetaan rajoitetuimmin. Näytteiden tulisi olla hyvänlaatuisia ja hyvin etikettitiedoin varustettuja. Laatu on hyvä kun muistetaan, että kuivattaessa näytteen suojana on koko ajan makulatuuripaperi ja vain ulkopuolista kuivauspaperia vaihdetaan. Kuivaukseen on varattava viikkoja aikaa. Valmiit näytteet on suojattava tuholaisilta. Jos niitä ilmaantuu, pakastimessa käyttö viikko pari on tehokasta. Etikettiin (vrt. ohessa kuva 3) tarvitaan seuraavat: valtio,

(eliö)maakunta, kunta, kylä, muu kartan paikkanimi, talo tms. etäisyys, ottopäivämäärä, ottaja, määrittäjä (jos eri henkilö). Suosittelavia ovat myös ottopaikan koordinaatit (Grid:), näytekasvin runsaus alueella ja ottopaikalla, mahdolliset historiatiedot (kavin alkuperä, siirrot, istutus ym.). tarvittaessa museon henkilökunta ottaa myös hyväkuntoisia tuoreita näytteitä ja kirjaa tiedot näytteen tuojalta.

KOKOELMA KÄYTÖSSÄ

Opintokansio-osa kokoelmasta on vapaasti museolla käytettävissä. Muut osat kokoelmaa ovat käytettävissä tutustumiseen, vertailuun, tutkimiseen jne. vain yhdessä henkilökunnan kanssa. Näytteiden lainauksesta on sovittava erikseen. Kasvijaosto toivoo Luontomuseon putkilokasvi-kokoelmaa kuitenkin mahdollisimman paljon käytettävän. Silloin tarkoitus toteutuu.



Kesän 2000 perhoshavainnot Iisalmessa

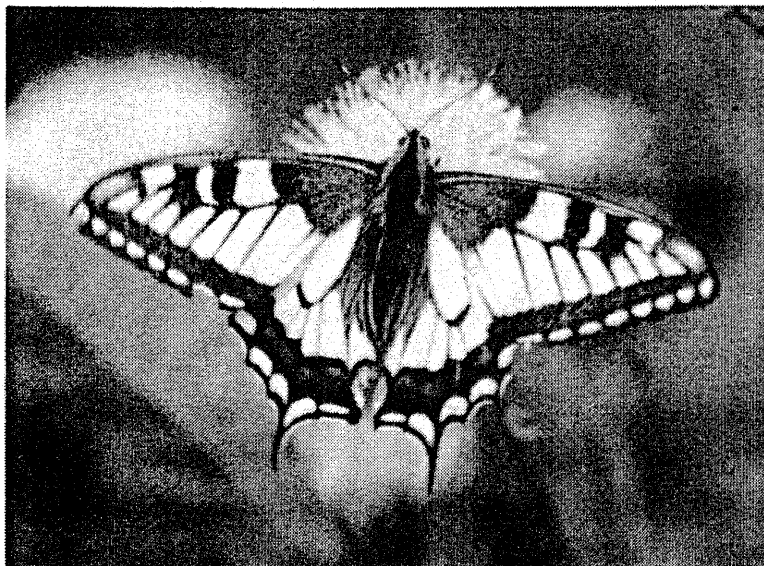
Aktiivista perhoskeräilyä ja tarkkailua viime kesänä kesti suurin piirtein 180 päivää ja havaintokauden aikana oli tarkoitus havainnoida paikallisia perhospopulaatioita ja lisäksi myös vaelluksia. Perhosten havainnointi alkoi huhtikuun puolenvälin jälkeen ja jatkui aina lokakuun loppuun saakka.

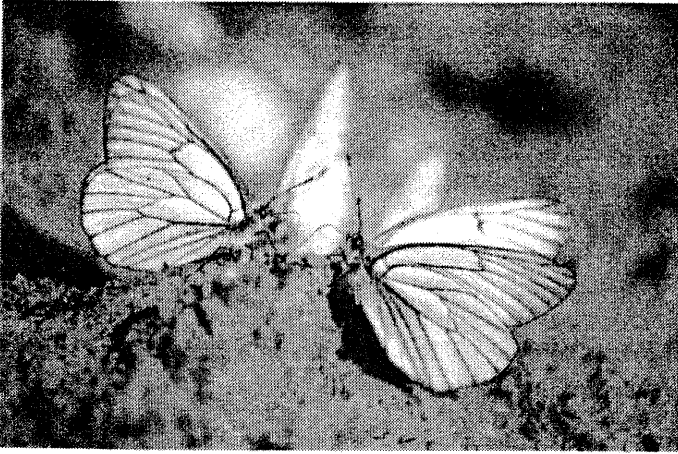
Tarkkailu ja havainnointi sijoittui pääosin Iisalmen alueelle ja erityisesti Kaupungin puutarhan alueelle, varsinkin yöperhosten osalta. Yöperhosten havainnointimenetelmänä käytettiin automaattisia valorysiä, valvontavalo & lakana menetelmää ja myös syöttipyyntiä kokeiltiin.

Valopyynti ja syöttipyynti tukevat toisiansa, sillä jotkin yöperhoslajit eivät tule valolle tai tulevat huonosti ja niitä saadaan paremmin syöteillä ja toisin päin, sillä on myös sellaisia lajeja jotka eivät syö aikuisena mitään. Päiväperhosten havainnoin-

tiin käytettiin haavipyyntiä, erilaisilla biotoopeilla liikkumista ja myös syöttipyyntiä, sillä varsinkin suruvaippa ja vaeltajista amiraali olivat halukkaita viinan maisteluun.

Sään merkitys yöperhosten osalta sää oli tärkeimpiä tekijöitä havainnoinnissa. Pyydyksien/rysién käyttö suunnattiin sellaisiin iltoihin ja öihin jotka olivat tarpeeksi lämpimiä ja tarpeeksi pilvisiä. Pilvisiä sen takia, koska kirkkaana yönä lämmön haihtuminen on voimakasta ja yöt viilenevät nopeasti. myöskään pienestä tuulesta ei haittaa ole, päinvastoin, sillä se sekoittaa ilmakerroksia ja estää näin lämpötilan laskua. Myöskään sateella ei ole havaittu olevan lentoon huomattavia vaikutuksia, eikä myöskään perhosten siivet kastu kuten esim. sumuisella säällä. Tosin sade laskee lämpötilaa ja voi sitä kautta vaikuttaa lentoon. Suotuisat yölämpötilat pyyntiin ovat





toukokuussa +4-8 , kesäkuussa (puolesavälissä) +12-16 , heinäkuussa+16-19 , elokuussa +13-17 , syyskuussa +9-13 , ja lokakuun alussa +5-9.

Syöttipyyynnissä tuuli on ehdottomasti tärkeä, koska muuten syötin hajua ei pääse kunnolla leviämään ja saalis saattaa jäädä heikoksi. Päiväperhosten havainnointiin valittiin sellaiset päivät, jotka olivat tarpeeksi lämpimiä ja aurinkoisia, koska auringon suora säteily on hyvin tärkeä asia päiväperhosille.

Lajikohtaisia havaintoja Paikallisista päiväperhosista ei ollut mitään merkittäviä havaintoja ja lajimäärät olivat suurin piirtein muiden kesien kaltaisia, tosin sinisiipiä oli yllättävän vähän ja myös jokaiselle tuttu pihapiirissä lentävä nokkosperhonen oli edelleen kateissa. Kiitäjää oli tavalliset määrät ja varsinkin perhostoukista matara- ja horsmakiihtäjien toukkia saattoi olla jopa normaalia enemmän. Kehrääjistä ei suurempia havaintoja, tosin kirjokehrääjä oli kevään mukava yllätys.

Yökkösistä liuskayökkösiä oli tavallista enemmän erityisesti syksyllä mm. Kellarista löytyi parisen kymmentä perhosta, jotka olivat menneet pikkuhiljaa talvehtimaan. Mittareista metsämittareita ja ruutu-

mittareita oli paljon, mutta keihäsmittari oli ylivoimainen yksilömäärältään. Perhosia oli jopa suuria parvia mm. Metsäpöluilla ja teillä.

Vaeltajista sinappiperhonen oli varsinainen yllätys! Yksilöitä ei ole tavattu näillä korkeuksilla pariinkymmeneen vuoteen ja viimekesänä saatiin niitä jopa 10 yksilöä. (1 yksilö Iisalmesta ja 9 yksilöä Sonkajärveltä) myös haapaperhosia oli paljon, jopa havaintoja 10 yksilöstä. Vaeltajista amiraalia oli todella paljon mutta ohdakeperhosta yllättävän vähän. Yökkösistä idänritariyökkönen oli erittäin hyvä havainto, havaintoja 5 yksilöstä Iisalmesta ja 1 yksilöstä Sonkajärveltä.

Paras havainto sinappiperhosen ohella oli keisariviitta Koirakoskelta, josta saatiin havainto yhdestä naaraasta. Havainto on toisiksi pohjoisin Suomessa (pohjoisin havainto Kuusamosta).

Muista vaeltajista ei tärkeämpiä havaintoja, mutta vaeltajista voisi mainita sen, että niitä oli odotettua vähemmän, koska myönteisiä tuulia (itä ja länsituulet) oli kesän aikana paljon ja ne olisivat voineet tuoda tänne vaikka mitä.

Haapaperhonen (*Limenitis populi*) Rautavaaralla

Ajelin hitaasti metsäautotietä 12.7.00 Rautavaaralla Maanselänmäen etelärinteessä (570:7063). Oli pilvipouta, +21 C ja navakka etelätuuli.

Lähellä Kankaistentien ja huipulle lähtevän tien risteystä auton edessä noin kolmen metrin päässä lenteli selvä haapaperhonen. Tultuani ulos autosta se oli kadonnut jonkin.

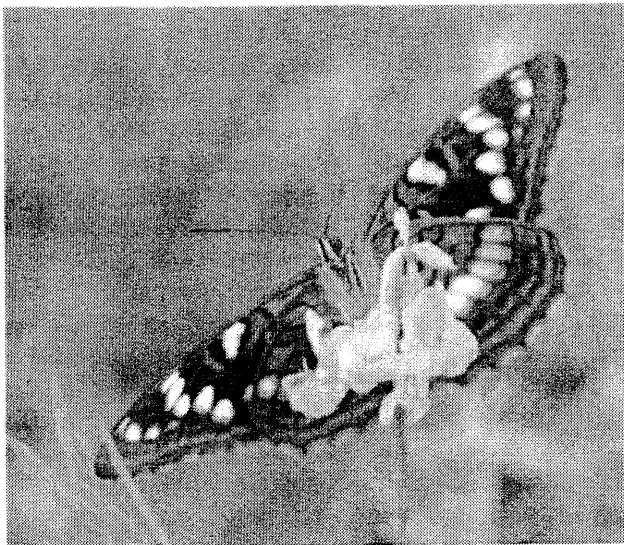
Edellisen kerran olin tavannut lajin 50 vuotta sitten pikkupoikana Hämeen Vilp-pulassa.

Noin tunnin kuluttua eli kello 13 jatkoin matkaa Kankaisentietä pitkin. Parin kilometrin päässä (569:7065) edessä oli jälleen haapaperhonen, nyt tiellä istumassa. Se alkoi kiertää ja tutkia pysäytettyä autoa ja oli vähällä lentää sisään avoimesta ovesta. Kyseessä saattoi olla samakin yksilö kuin edellä nähty.

Maasto on puolikasvuista mustikkatyypin sekametsää, mutta haapoja ei juurikaan näkynyt lukuun ottamatta joitakin kaulattuja keloja.

Paikalta on Oulun läänin ja Sotkamon rajalle vain viitisen kilometriä.

Uolevi Skarén



MUKAVA LUONTO-OPAS

Ken on joskus nähnyt televisiossa Asko Kaikusalon esittelemässä laajaa hiiriansa-
kokoelmaansa, elää tavallista pitempään –
mikäli pitää paikkansa, että nauru piden-
tää ikää. Tekijän lempinimi Kieku muuten
juontaa juurensa Kotilieden ”Kieku ja
Kaiku”-sarjakuvasta johdettuna väännök-
senä.

Sama huuliveikko on nyt kirjoittanut eten-
kin nuorisolle tarkoitettun luontoharrastus-
oppaan. Mikään ei tosin estä varttuneem-
paakin tekstiin tutustumasta. Juohevaan
tyyliin tehdään selkoa monista osa-alu-
eista, joista itse kukin voi valita mielei-
simmän. Selventävänä apuna ovat tekijän
ottamat lukuisat värivalokuvat.

Pikkunisäkkäiden pyynti ja hiirennylky
selvitetään asiantuntevasti. Riemastuttava
on pohdinta tilanteesta, jossa mummon
ruokakomerossa räpsyyn jää rauhoitettu
vaivaishiiri lainsuojattoman kotihiiren
sijasta. Onko pyydys laiton? Metsästys-
lain mukaan ansaa ei saa virittää niin, että
siihen voi jäädä rauhoitettu eläin. Mikäli
pykäläi kirjaimellisesti tulkittaisiin, pitäisi
rautakaupoista poistaa myynnistä kaikki
hiirenräpsyt.

Kieku kertoo myös pöllöpöntötyksestä,
muistiinpanojen teosta, nauhurista apuna
luonossa, verkkokalastuksesta, kasvien
keruusta, eläinten täyttämisestä, ultraää-
nidetektorin käytöstä lepakoiden kuunte-
lussa, hyönteisten pyynnistä ynnä muusta
– kaikki ovelan kehyskertomuksen myötä.
Oma vika, jos lukija tämänkin jälkeen nari-

see, ettei ole mitään tekemistä.

Kiekusen perhossyötit eivät toimineet odo-
tusten mukaan. Ehkä taustalla on vain sat-
tuma tai vähemmän houkutteleva syötti-
neste. Seuraava resepti on vihjeeksi kai-
kille, jotka haluavat ensi kesänä mök-
kinsä pihaan vipinää. Tätä suositteli Son-
kajärven mainio apteekkari Reijo Siloaho.
Sekoita kilo fariinisokeria litraan omena-
täysmehua. Lisää puoli pakettia hiivaa.
Parin kolmen vuorokauden kuluttua neste
on valmis. Upota syöttisienipala siihen,
valuta ylimäärä pois ja vot, jopa tulevat
perhoset niin yöllä kuin päivälläkin. Niitä
on hupi pelkästään tarkkaillakin, ei ole
pakko pistää neulaan. Itse totesin viime
kesänä, että suruvaipat nautiskelivat nes-
tettä yleensä kohtuullisesti. Joukossa oli
kuitenkin muuan rapajuoppo, joka esitti
ihmeellistä syöksykierr lentoa aholla.

Jospa joulupukki toisi tämän vekkulin
kirjasen mahdollisimman monen nuoren
iloksi. Ehkä sitten olisi vähemmän nark-
kareita, mummojen potkijoita ja muita rel-
lestäjiä.

Uolevi Skarén

Asko Kaikusalo: Kiekusen kesä. Eväitä
luonnonharrastukseen. Suomen Luonnon-
suojelun Tuki Oy. 2000. 149 s. Hinta
132,-

RIHMANAAVA

Fennoskandiassa kasvaa paikoin uhanalaisena "elävä joulukuusenkoriste" rihmanaava (*Usnea longissima*). Sen lajinimi tarkoittaa "hyvin pitkää". Joskus onkin tavattu jopa kahdeksan-yhdeksän metrin mittaisia yksilöitä. Hyvä lajituntomerkki on lähes aina haaraton sekovarsi. Rihmanaava on levinnyt poikki Euraasian taigavyöhykkeen aina luoteiseen Pohjois-Amerikkaan asti.

Suomessa rihmanaavaa on varhemmin tavattu Kuusamossa, Pohjois-Karjalassa ja paikoin kaakkoisrajallamme. Nykyisin laji lienee meiltä jo sukupuuttoon kuollut. Viimeinen mahdollinen esiintymä saattaa olla Rautavaaran Tiilikankylällä, mistä tätä jäkälää löytyi vuonna 1933 (Räsänen, V. 1934: *Usnea longissima* tavattu Rautavaaralla. Luonnon Ystävä 38:62). Vuonna 1984 naavanauhoja etsittiin tuloksetta Ikolan tilan ympäristöstä. Teoriassa laji on saattanut säilyä elossa Tiilikan kansallispuistossa.

Ainakin hakkuut uhkana

Rihmanaavan tiedetään hävinneen useilta entsiltä esiintymisalueiltaan myös Keski-Ruotsissa ja kaakkoisessa Norjassa. Eräs selvä syy on vanhojen metsien katoaminen, mutta laji on voinut tuhoutua hakkaamattomillakin alueilla.

Parhaiten rihmanaava viihtyy kosteassa ilmastossa kuusikkovarojen pohjoisrinneillä. Se kasvaa runsaimpina vanhoissa puissa, Norjassa kuitenkin myös 40-100 vuoden ikäisissä. Ohuimmat kasvualus-

takuuset olivat rinnan korkeudelta mitaten halkaisijaltaan alle kymmensenttisiä. Niiden ikää ei kuitenkaan määritetty, kertoo **Jorund Rolstad** Norjan Metsäntutkimuslaitokselta.

Komeimmat esiintymät olivat 350-700 metrin korkeudessa keskimäärin 186 vuoden ikäisissä kuusikoissa, joissa eräät puut olivat 300 vuotta vanhoja. Metsää ei oltu koskaan hakattu, eikä metsäpaloista ollut todisteita. Vain 30 kilometriä Oslost pohjoiseen lajia tavataan vielä melko runsaana. Parhailta paikoilla voi olla yli 5000 yksilöä hehtaarilla. Silti pisimmät yksilöt ovat olleet "vain" metrin mittaisia. Ilman-saasteiden osuus tähän on selvittämättä.

Suuri, monihaarainen kuusi on mielikasvualusta, mutta koivukin kelpaa. Iso kuusi on siitä hyvä, että se voi laajalla oksistollaan "pyydystää" myrkyssä irronneita, tuulen tuomia naavan paloja. Vanha puu on sitäpaitsi ennättänyt tehdä tätä pitempään.

Katkeileminen näyttää olevan rihmanaavan tärkein lisääntymistapa. Sillä ei kuitenkaan etäälle siirrytä. Jäkälämurut eli pienet sekovarren palat voisivat lentää pitemmälle, mutta rihmanaava ei juurikaan niitä harrasta. Teoriassa paras kaukokulkeutumiskeino olisi itiöiden hyödyntäminen. Silti esimerkiksi Suomesta ei ole koskaan tavattu tämän lajin itiökotelomaljoja. Näin ollen hakkuut voivat helposti tuhota paikallisen esiintymän.

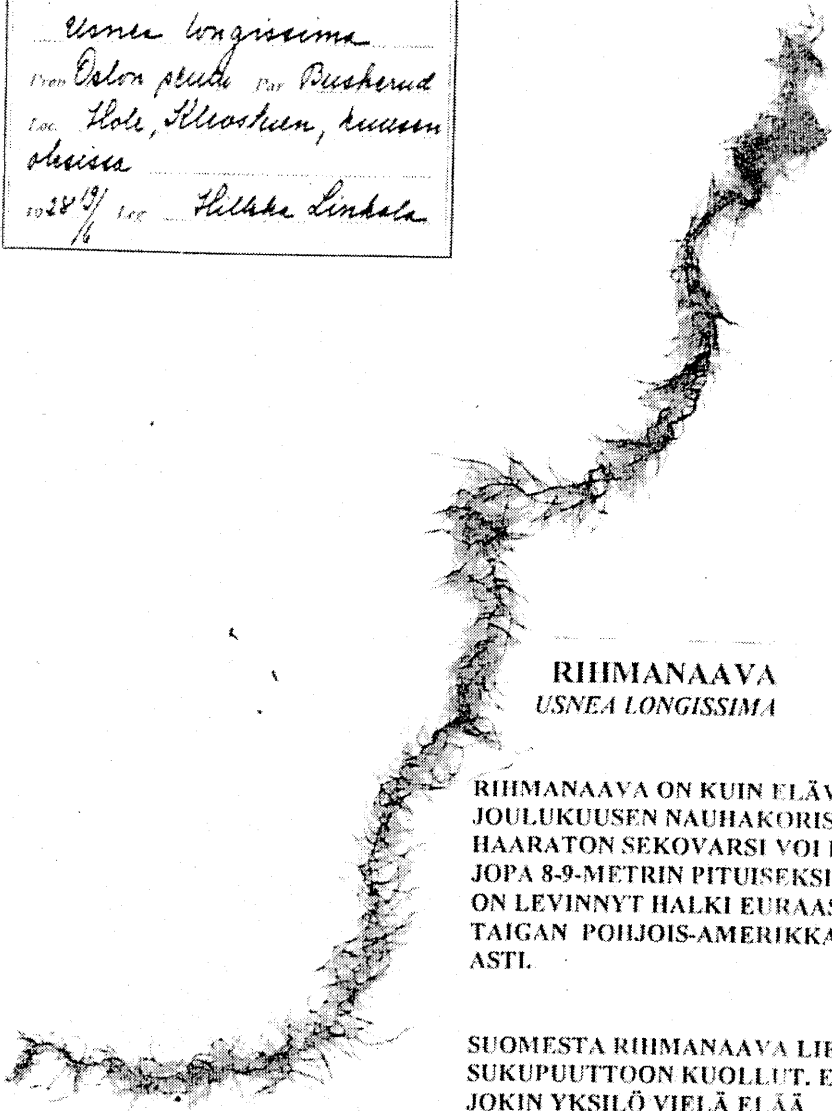
norvegica
PLANTÆ FENNICÆ

Usnea longissima

From Oslon peute par Bucherud

Loc. Hole, Hloosken, kuusen
oksissa

1028 19/1000 Heltaka Lindala
1/6



RIHMANAAVA
USNEA LONGISSIMA

RIHMANAAVA ON KUIN ELÄVÄ
JOULUKUUSEN NAUHAKORISTE. SEN
HAARATON SEKOVARSI VOI KASVAA
JOPA 8-9-METRIN PITUISEKSI. LAJI
ON LEVINNYT HALKI EURAASIAN
TAIGAN POHJOIS-AMERIKKAAN
ASTI.

SUOMESTA RIHMANAAVA LIENEE JO
SUKUPUUTTOON KUOLLUT. EHKÄ
JOKIN YKSILÖ VIELÄ ELÄÄ
RAUTAVAARALLA TIILIKAN
KANSALLISPUISTOSSA. HAKKUUT
OVAT OSASY Y KATOAMISEEN.

TÄMÄ NÄYTE ON NORJASTA. OSLON LÄHETTYVILLÄ RIHMANAAVAA
KASVAA KUUSELLA JA KOIVULLA VIELÄ PAIKOIN JOPA 5000 YKSILÖÄ
HEHTAARILLA. SILTI SKANDINAVIANKIN MONET ESHINTYMÄT OVAT
JO KADONNEET.

Luonnonystävät - ollaanko KKI?

Tiedätkö, mitä tarkoittaa KKI? Kaiken karvaiset ilkamoijat? Kyllön kaaniit iisalamelaiset? Kaikki kaupungin immeeset? Isäntä näitä versioita tarjoili, kun luki Mullikan (anteeksi, ei niin saa sanoa, kun se on nyt riippumaton informaatioväline), siis Iisalmen Sanomien bravuuripalstalta = muistiosta jotta: Runnin KKI haastaa kaikki kaupunkilaiset kävelemään uutta vaelluspolkua Leirintäalueelta Sikokalliolle ja sieltä linjabiliillä Runnin Kylpylään hienpesulle saunaan ja uimaan. Muutakin mukavaa oli tarjolla, kuten Ladun tarjoamat nokipannupullakahvit Sikokallion kodassa ja pikkumaksusta lohikeitto Kylpylässä.

Parhaan lahjan kuitenkin tarjosi itse Luoja, sillä syksyn ainoa aurinkoinen päivä valkeni juuri lokakuun 29. päivänä mukavan ravakan pakkasyön jälkeen. Lammikot ja kosteikot olivat sopivasti jäässä, joten lenkkittosuihllakin pärjäsi ihan kohtalaisen mukavasti. Ja tuuli nukkui.

Noin klo 9.30 starttasi Leirintäalueelta lähes viidenkymmenen innokkaan ulkoilijan joukko, osa muodikkaasti sauvojen kera, kohti Porovedentietä ja rautatiesillan yli. Mutta eihän tie ole vaellusta varten, joten heti poikettiin maastoon kohti siirtolapuutarha-aluetta ja kuljettiin vanhan Porovedentien pohjaa. Sitten koukattiin takaisin tiellepäin ja ylitettiin se. Ura jatkui leveänä, mutta oli vielä kovin mykkyräinen ja sulalla kelillä se on kovasti vetinen. Onneksi sitä oli vain lyhyt pätkä, vajaa 200 m ja päästiin ojitetulle kärritiele, jonka reunassa kulkee vesijohto vieden

kaupungin eliksiiriä Ylemmäisen rannan asukkaille. Ylemmäisen rantaa kohti polkummekin johti ja pitkospuita ja siltoja ylitellen täivalsimme milloin ruman ryteikköisen hakkuualueen, milloin kauniin koirikon lävitse ja peltojenkin vieritse. Niiralanniementietä vasemmalle pieni matka - vajaa 200 m - ja mukavaa metsämastoa seuraten polku ohjasi meidät Sikokallion majalle. Siellä kuppi kuumaa nokipannukahvia jo odottikin. Noin seitsemän kilometrin matka oli hujautanut aivan huomaamatta hyvässä seurassa jutellen ja maisemia katsellen. Aikaa kului vajaat kaksi tuntia.

Edellä kulkevat oppaat varmistivat, ettemme eksyneet. Mutta yksinkin toki uskaltaa lähteä, sillä polku on hyvin merkitty sinisillä maalauksilla puihin ja sinisiä nauhoja on lisänä. Hankalin kohta tässä suhteessa on polun poikkeaminen Niiralanniementieltä Sikokalliolle päin. Sinisiä merkkejä on, mutta itse polku on tässä kohtaa kovin huomaamaton. Asia varmaan korjaantuu ajan mittaan käytön lisääntyessä ja jättäessä jälkensä.

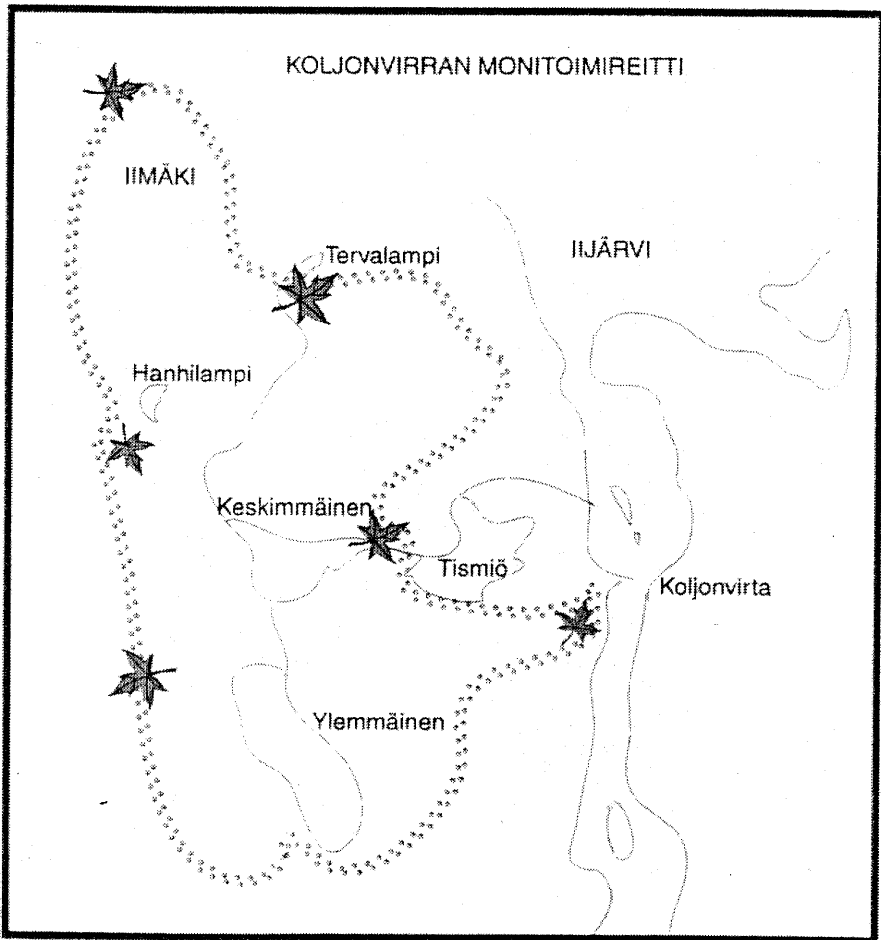
Runnin puuhanaisille lämpimät kiitokset mainiosti järjestetystä päivästä. Jäämme innolla odottamaan päivää, jolloin vaellusreitti Sikokallion majalta Runnille valmistuu ja saamme kutsun koevaellukselle.

Osuus Sikokalliolta Runnille on siis vielä suunnitteluvaiheessa. Valmiita reittejä on kuitenkin jo tarjolla muitakin, kuten oheisesta kartasta näemme. Erittäin mielenkiintoiselta näyttää Iimäen suunta. Sinne voi lähteä Ratsastustallilta kävellen Lin-

tuaseaman kautta, jolloin matkaa Iimäelle kertyy 11.8 km tai voi lähteä pikitieltä Iimäen tiehaarasta polkua oikealle, jolloin matkaa Iimäelle on noin 7.5 km. Matkalla on kota, jossa voi syödä eväitä. Pikitielelle voi palata Iimäentietä; matkaa on noin 3.5 km. Näin tällä lenkillä kertyy kilometrejä 11.

Myös ratsastajat käyttävät kartan reittejä, joten ne toivon mukaan ovat käveltävässä kunnossa myös talvisin. Latu-urat ovat erikseen, samoin moottorikelkkailijoiden reitit.

Jospa vaikka kerran viikossa teet pyrähdyn vaellusreitille, niin olet KKI = KUNNOSSA KAIKEN IKÄÄ!
Eini Tallgren



Ylä-Savon vuoden 2000 lintuhavainnot

Yhteenveto on koottu Luonnon Ystävään lintuhavaintojen tietokannasta. Sieltä löytyy kaikki Luontomuseolle ilmoitetut lintuhavainnot. Havaintoja tuli n. 1200. Siis 200 enemmän kuin viime vuonna.

Alkuvuosi 2000 oli lintulajien kohdalla melko tavanomainen. Yleiset talvilinnut olivat maisemissa. Viime vuoden tapaan ei räkättirastaita tavattu. Sen sijaan useampia pyrstöiaisparvia havaittiin. Silmiinpistävää milleniumin alussa oli harmaapäätikköjen vaellus. Se alkoi jo joulukuussa -99. Kaikkiaan vaelluksen aikana vihertäviä tikkoja Ylä-Savossa nähtiin 7. Koskikaroja esiintyi useammalla virtapaikalla mm. Runnilla niitä oli parhaimmillaan yhtä aikaa 9 lintua. Alkuvuodesta tuli vain yksi pähkinäänakeli

havainto. Lintu kävi ahkerasti ruokinnalla Kiuruveden Rantakylässä. Laulujoutsen oleili Runnilla vielä tammikuussa. Myös järripeippo ja ampuhaukka talvehti Iisalmen Kihmulassa.

Pöllöjä havaittiin selvästi vähemmän kuin edellisenä vuotena. Ohessa taulukko jossa vertaillaan vuosia 1999 ja 2000 toisiinsa pöllöjen esiintymisissä.

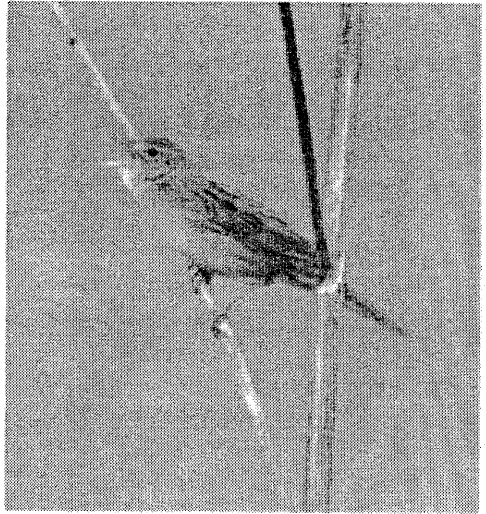
	1999	2000
Helmipöllö	25	1
Lehtopöllö	1	1
Viirupöllö	6	3
Lapinpöllö	4	2
Varpuspöllö	6	4
Huuhkaja	8	12
Suopöllö	35	2
Sarvipöllö	34	1



Maaliskuussa tavattiin jo ensimmäisiä muuttajia kuten peippo, tuulihaukka, mustarastas, telkkä, töyhtöhyppä ja sinisorsa.

Huhtikuussa tulikin sitten 75 lajia kun vuotta aiemmin lajeja oli 59. Alkukuusta lunta oli vielä paljon mutta kuun puolessavälissä sitten rävähti. Lumet hupenivat silmissä. Kuun lopussa oli jo helteisiäkin päiviä. Jopa hyönteisyöjiäkin ilmestyi enne toukokuuta. Tässä joitakin aikaisia saapumisaikoja verrattuna kahteen edelliseen vuoteen.

Huhtikuun kiinnostavin lintuhavainto oli vuorihemppojen vierailu Iisalmen Kivirannalla 10.4.



Kurki	xxx	17.4.1999	11.4.2000
Punasotka	25.4.1998	20.4.1999	12.4.2000
Pajusirkku	25.4.1998	17.4.1999	12.4.2000
Lehtokurppa	29.4.1998	18.4.1999	12.4.2000
Uivelo	28.4.1998	19.4.1999	14.4.2000
Niittykirvinen	25.4.1998	18.4.1999	14.4.2000
Jouhisorsa	25.4.1998	17.4.1999	15.4.2000
Lapinsirkku	xxx	18.4.1999	15.4.2000
Tavi	25.4.1998	16.4.1999	15.4.2000
Silkkiuikku	30.4.1998	20.4.1999	15.4.2000
Metsäviklo	25.4.1998	18.4.1999	16.4.2000
Piekana	19.4.1998	18.4.1999	16.4.2000
Kirjosieppo	1.5.1998	4.5.1999	23.4.2000
Leppälintu	16.5.1998	13.5.1999	24.4.2000
Keltävästäräkki	16.5.1998	11.5.1999	25.4.2000
Pikkulokki	1.5.1998	4.5.1999	25.4.2000

Toukokuun alku oli kylmä ja se pysäytti hyönteissyöjien muuton. Pohjoisen ja luoteen välinen ilmavirtaus tuntui välillä luissa ja ytimissä. Sen sijaan vesilintuja ei kolea sää haitannut. Toukokuussa oli silmiinpistävää pesimättömien joutsenten suuret parvet. Esim. Vieremän Marttisenjärvellä oli 28.5. 80 laulujoutsenta. Kuun viimeisellä kolmanneksella hyönteissyöjät saapuivat oikein rynnäköillä. Toukokuun erikoisin tapaus oli eittämättä heinätavin pesintä männyssä ja vielä variksenpesässä Runnilla.

”Tornien taisto” -kisa käytiin Pohjois-Savossa 7.5. Tarkoitus oli nähdä mahdollisimman monta eri lajia. Yläsavolaiset tornit pärjäisivät hyvin sillä Iisalmen Keskimmäiseltä nähtiin 57 lajia (6. sija) ja Lapinlahden Linnansalmen tornista 50 lajia (8. sija). Kiuruveden Luupuveden tornille joukkue ei päässyt tulvan takia.

Kesäkuussa yölaulajat olivat äänessä. Ruisrääkkä havaintoja tuli paljon. Viime vuonna koko Ylä-Savossa kuultiin lintuja



21 paikassa mutta tänä vuonna tuli yhteensä 99 havaintoa. Parhaimmat paikat olivat Sukevan vankilan pellot ja Vieremän Nissilä. Näissä tavattiin n. 10 narisevaa rääkkää. Linnun uusi tuleminen siis jatkuu. Muista yölaulajista mainittakoon huippuharvinaisuus viirusirkkalintu, joka lauloi kesäkuun lopussa Kiuruveden Niemisjärvellä.

Viime vuonna myyriä vilisi joka paikassa ja tänä vuonna niitä ei juuri ollut. Tämä vaikutti myyriä syövien petolintujen pesintään ja esiintymiseen.

Kesällä nähtiin monin paikoin harmaahaikaroita ja näyttääkin siltä, että lintu on ottanut myös Ylä-Savon kodikseen. Iisalmen Haapajärvellä elokuussa tavattiin 8 harmaahaikaraa ja muualtakin tuli kiitettävästi havaintoja. Syksyn mittaan nähtiin Lapinlahdella ainakin 2 heinäkurppaa. Lintuhan on todella harvinainen ja siitä tehdään vuosittain vain 1-3 havainto koko P-S:ssa.

Hanhien muutto ei viimevuotiseen tapaan kulkenut Ylä-Savon kautta. Vain muutamia parvia havaittiin. Esim. Iisalmen Itikan sillan ohitti komea 34 yksilön valkuposkihanhikatra 14.10. Joutsenet alkoivat kokoontua isommiksi parviksi lokakuun lopulla. Lokakuun merkittävin havainto oli harjalinnun vierailu 21.10. Varpaisjärven Petäyksenkylässä.

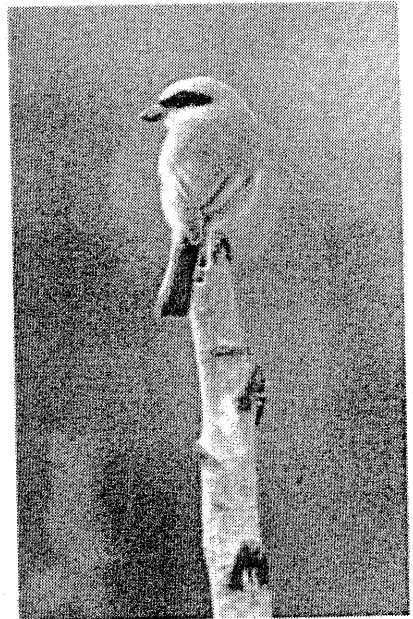
Marraskuuta sävytti suuret tilhiparvet. Iisalmen keskustasta sai helposti laskemalla yli 1000 tilheä. Myös taviokuurnia löytyi marras-joulukuussa koko Ylä-Savosta. On odotettavissa, että lintuja tapaa vielä alkuvuodesta 2001, koska pihlajanmarjoja on niin runsaasti.

Ensimmäinen talvehtivat koskikarat tavattiin Sonkajärven Jyrkänkoskella 5.11.

Vielä joulukuussakin esim. Poroveden selkä oli sulana. Lämpimien säiden takia yksittäisiä vesilintuja sinnitteli paikoillaan. Esim. uivelo ja telkkä tavattiin 2.12. Iisalmen Kihlovirralla. Samana päivänä Iis Makkaralahdessa oli 40 räkättirastasta, joiden joukossa oli 2 punakylkirastasta.

Kaiken kaikkiaan vuosi 2000 oli lintuharrastajan kannalta varsin antoisa. Toivottavasti jatkossakin jaksatte ilmoitella lintuhavainnoista luontomuseolle tai allekirjoittaneelle sillä näin saamme arvokasta tietoa paikallisesta linnustosta. Toivotankin kaikille linturikasta vuotta 2001.

Jarmo Yliluoma
jarmo.yliluoma@mbnet.fi



ISSN 0780-8828

HYVÄÄ ALKANUTTA VUOSITUHATTA

**IISALMEN
LUONTOMUSEO**

*"tule kuolleitten eläineten
ihmeelliseen maailmaan"*

AUKI

ma,ke-pe 9-14

ti 12-19

Kulttuurikeskuksessa

